

dr hab. Mirosław Kowalski, prof. UZ
Uniwersytet Zielonogórski – Wydział Nauk Społecznych
(University of Zielona Góra – Faculty of Social Sciences)
65-762 Zielona Góra, al. Wojska Polskiego 69

e-mail: M.Kowalski@ipp.uz.zgora.pl tel. +48/601 87 24 90

Wydział Nauk Społecznych
Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej
w Warszawie
DZIEKANAT WYDZIAŁU NAUK SPOŁECZNYCH
wpłynęło dnia 2025-08-22 podpis

Zielona Góra, 19 sierpnia 2025 roku

Recenzja rozprawy doktorskiej autorstwa Pani mgr Aleksandry Kujawskiej, pt. *Kapitał społeczny szkoły realnej. Analiza indywidualnej i społecznej przestrzeni doświadczenia i rozwijania postaw prospołecznych nauczycieli*, napisanej pod kierunkiem naukowym Pani prof. dr hab. Renaty Nowakowskiej-Siuty; przewidzianej do publicznej obrony w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie; Warszawa 2025; ss. 220.

W oparciu o Uchwałę Senatu Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie z dnia 22 maja 2025 roku, zlecającą przygotowanie stosownej recenzji/oceny przedmiotowej rozprawy doktorskiej, szczegółowo zapoznano się z tekstem przekazanego opracowania.

Rozprawa doktorska została poddana analizie i ocenie pod względem kryteriów formalnych, tj. m.in.: adekwatności treści rozprawy do jej tematu, struktury pracy - kolejności następujących po sobie części, kompletności zawartych w nich tez, poprawności języka naukowego dyscypliny pedagogika, adekwatności źródeł wykorzystanych w pracy oraz poprawności ich zapisu. W zakresie kryteriów merytorycznych wzięto pod uwagę warstwę treściową pracy, opis kategorii poznawczych, spójność pomiędzy poszczególnymi częściami (rozdziałami) pracy. W odniesieniu do części metodologicznej poddano analizie sformułowanie celów badań własnych, problematyki badawczej oraz adekwatność dobranych metod i technik badań społecznych do wskazanego celu i przedmiotu badań. Zaopiniowano również wkład, jaki wnosi rozprawa doktorska, w rozwój dyscypliny naukowej pedagogika oraz jej subdyscyplin. Recenzja w końcowej części zawiera konkluzję

konieczną dla dalszych etapów procedowania w postępowaniu o nadanie stopnia naukowego doktora.

Analiza treści rozprawy doktorskiej nasunęła sugestie, spostrzeżenia (przede wszystkim o charakterze polemicznym), tudzież refleksje, które przedstawiono zgodnie z *autorskim* schematem opracowania niniejszej recenzji.

Refleksje wstępne

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska Pani mgr Aleksandry Kujawskiej, pt.: *Kapitał społeczny szkoły realnej. Analiza indywidualnej i społecznej przestrzeni doświadczenia i rozwijania postaw prospołecznych nauczycieli*, napisana pod kierunkiem naukowym Pani prof. dr hab. Renaty Nowakowskiej-Siuty, to projekt rzadko spotykany wśród rozpraw doktorskich. Stanowi bowiem analizy, interpretacje, refleksje i oceny badaczki, będącej jednocześnie głęboko zanurzoną w analizowaną problematykę – badaczki-praktyka (czynnej nauczycielki). Mamy tu więc do czynienia z rozprawą, która w pełni wpisuje się w specyfikę dyscypliny, jaką jest pedagogika (a w szczególności jej subdyscypliny naukowe, m.in.: pedeutologię, pedagogikę społeczną). Autorka bowiem – z jednej strony – opisuje „portret” nauczyciela szkoły realnej (i „obraz” tej szkoły) oraz poprzez analizę doświadczeń społecznych i zawodowych nauczycieli, próbuje zdefiniować zjawisko kapitału społecznego szkoły realnej, z drugiej zaś – wzbogaca praktykę poprzez budowanie i / lub pogłębianie świadomości podmiotów życia społecznego, w zakresie ich działań, wykorzystujących tę wiedzę. Zatem, recenzowana rozprawa doktorska – pomimo wielu inter i transdyscyplinarnych, wielowymiarowych badań o charakterze pedeutologicznym – może być dowodem na znaczenie integracji poznawania i zmieniania codziennych praktyk społeczno-edukacyjnych.

Już na wstępie niniejszej opinii, warto podkreślić nowatorskie ujęcie eksplorowanego problemu – w aspekcie próby opisu postaw prospołecznych nauczycieli, wyjaśnieniu, na ile (i w jakim zakresie?) edukacja formalna jest procesem sprzyjającym budowaniu i pomnażaniu zasobów kapitału społecznego (czy szkoła realna jest przestrzenią, w której praktykowane jest zaangażowanie i zaufanie, budowanie relacji społecznych, przestrzeganie norm i wartości?), oraz – co niezwykle istotne - wielość wykorzystanych źródeł naukowych m.in. z zakresu teorii

i rekonstrukcji praktyki badań pragmatyzmu społecznego autorstwa Anselma Leonarda Straussa (teoria ta pozwala na ujęcie szkół realnych w perspektywie wydzielonych konstruktów, światów społecznych, które funkcjonują w rzeczywistości edukacyjnej oraz ułatwia dostrzeżenie struktury i sposobu organizacji grup społecznych szkół realnych).

Jednocześnie należy zwrócić uwagę, iż Doktorantka podjęła się w prowadzonych przez siebie penetracjach teoretyczno-badawczych, kluczowego (o znaczeniu praktycznym) zagadnienia z dziedziny szeroko postrzeganej praktyki społeczno-pedagogicznej (z obszaru m.in. pedeutologii i pedagogiki społecznej), jakie stanowi w szczególności:

- po pierwsze, próba rozpoznania i opisanie szkoły realnej jako przestrzeni, w której praktykowane są działania wpływające na budowanie kapitału społecznego (m.in. zaangażowanie i zaufanie, budowanie relacji społecznych, przestrzeganie norm i wartości);
- po drugie, próba opisanie predyspozycji, którymi charakteryzują się nauczyciele - jeden z najważniejszych „elementów” procesu kształtowania się kapitału społecznego szkoły;
- po trzecie, próba rekonstrukcji kapitału społecznego szkoły realnej (z perspektywy analizy postaw nauczycieli), a dotycząca odpowiedzi na pytanie, jakie działania w polskiej szkole należy podejmować, aby polskie społeczeństwo można było nazwać obywatelskim.

Wyniki prowadzonych systematyzacji - jak również sformułowanych uogólnień, wniosków teoretycznych oraz eksplikacji badawczych, ze względu na praktyczno-społeczne i głęboko humanistyczne implikacje podejmowanych zagadnień (a posiadające wysoki walor użyteczności społeczno-edukacyjnej, determinujące wykorzystanie wiedzy, wyników analiz i refleksji, m.in. w praktycznym wymiarze świadomego i zorganizowanego działania pedagogicznego), niewątpliwie zasługują na bardzo wnikliwą uwagę.

Ocena rozprawy

Rozprawa, licząca 220 stron, ma logicznie skonstruowaną strukturę i składa się (w ramach wyodrębnionego podziału struktury spisu treści) z: wprowadzenia; pięciu

rozdziałów (w tym 27 podrozdziałów); zakończenia, bibliografii i aneksu. Biorąc pod uwagę merytoryczną zawartość pracy, taki podział - jak najbardziej - jest uzasadniony.

Zanim przedstawiona zostanie opinia poszczególnych części pracy, warto przedłożyć uwagę natury ogólnej. Dotyczy ona samego tytułu. Jak należy – w aspekcie treści rozprawy doktorskiej (celów badań itd.)¹ – interpretować pierwszą część tytułu rozprawy tj. *Kapitał społeczny szkoły realnej*? Być może, aby w jeszcze większym stopniu egzemplifikował sam tytuł, bogatą i znaczącą zawartość treści ujętych w opracowaniu, należałoby rozważyć „konkurencyjny” tytuł opracowania, np. *Rola nauczycieli w kształtowaniu kapitału społecznego szkoły realnej. Analiza indywidualnej i społecznej przestrzeni doświadczenia i rozwijania postaw prospołecznych nauczycieli*. Tego typu zabieg edytorski - objaśniający (a może poszerzający?/doprecyzowujący?) i przywołujący w bogatej narracji interpretacyjnej np. emocjonalną stronę percepcji, może uświadomić czytelnikom własną (oczekiwaną przez Autorkę) rolę w kompleksowości działań, m.in. pedagogiki społecznej i pedeutologii / teorii i praktyki. Ważnym założeniem kierowanego do Czytelników rozprawy, będzie ukazanie wszelkich problemów i zjawisk w sposób możliwie jak najbardziej praktyczny, w zakresie dzielenia się z odbiorcami rozprawy rezultatami dociekań teoretyczno-empirycznych i refleksji teoretycznych tudzież kreatywnymi przemyśleniami (oraz własnymi doświadczeniami). Oczywiście – z jednej strony, co podkreślam – powyższe to skromna sugestia opiniodawcy, nie zaś jakikolwiek sprawczy postulat. Z drugiej zaś, zdaję sobie sprawę z trudności sformułowania jednoznacznego tytułu, obejmującego w pełni wszystkie aspekty prowadzonych badań i analiz. Dlatego też w pełni doceniam zasygnalizowanie we *Wprowadzeniu* rozprawy doktorskiej zakresy realizowanych badań i podkreślenie celowości wskazanego ich układu.

Ponieważ w pracy Doktorantka wyodrębniła trzy wiodące obszary tj.: pierwszy, *Rozwój szkoły; Początki szkół realnych; Kapitał społeczny*; drugi, *Metodologia*

¹ Strona 2 rozprawy doktorskiej, cyt.: *Tematem rozprawy jest udział nauczyciela w procesie kształtowania kapitału społecznego szkoły realnej. Analiza i refleksja indywidualnych doświadczeń określonej grupy nauczycieli – nauczycieli szkół realnych – pozwoliły na rekonstrukcję wybranych kategorii kapitału społecznego.*

badań własnych, ostatni, *Analiza wyników badań* - poniższa część recenzji, po przedłożonej już refleksji wstępnej, również będzie składała się z trzech odsłon.

Do pierwszej części (w zakresie stron 24 - 112) – w ramach teoretycznej podstawy rozprawy doktorskiej - zaliczono trzy wyodrębnione rozdziały. Doktorantka opierając się na trafnie dobranej literaturze przedmiotu, w sposób klarowny i spójny prezentuje, m.in. znaczenie kluczowych pojęć używanych w rozprawie tj. szkoły i kapitału społecznego oraz założenia szkół realnych.

W tej części opinii, należy podkreślić, iż wzorcowo stworzony aparat teoretyczno-terminologiczny pozwala w niewielkim zakresie na dalszą, twórczą rozbudowę teorii, w szczególności jej czasową i przestrzenną kontekstualizację. Przy czym, wskazane jest m.in.:

- po pierwsze, ujęcie w szerszym zakresie (mając na uwadze tytuł i zakres treściowy rozprawy) kategorii: postawy prospołeczne / zachowania prospołeczne (i orientacja prospołeczna), wartości prospołeczne (bazując na np. koncepcji personalistycznej, mając na względzie antropologię personalistyczną);
- po drugie, jednoznaczne, pogłębione odniesienie się i opisanie – a nie rzadko w literaturze przedmiotu przywoływanych – przejawów / kryzysów kondycji prospołecznej społeczeństwa polskiego i „profesji” nauczycielskiej;
- po trzecie, ujęcie podsumowania (o charakterze ogólnospawozdawczym), najistotniejszych treści przywoływanych w recenzowanej części rozprawy tj. poszczególnych rozdziałów.

Dokonując oceny tego fragmentu rozprawy zwrócono uwagę, iż logikę narracji w tej części opracowania wyznacza niewątpliwie kategoria *szkoła* na poziomie makro, mezo oraz mikrostrukturalnym (również w wymiarze społeczno-historycznym). Wszystkie trzy perspektywy uznano za najbardziej wartościowe dla pedagogiki jako dyscypliny naukowej, a w szczególności jej subdyscypliny, pedeutologii. Ujawnia się tu wrażliwość Doktorantki na nowe podejścia do problematyki *szkoły* (w tym *realnej*) w przestrzeni społecznej (z elementami konieczności kształtowania / budowania poczucia integralności osoby ludzkiej i jej rozwoju – w wymiarze zewnętrznym i wewnętrznym), tożsamości aksjologicznej człowieka, a także umiejętność analizy i prezentacji podjętego problemu w szerokim, społeczno-kulturowym kontekście, co świadczy o nabytych przez Autorkę kompetencjach w zakresie m.in. prowadzenia akademickiego dyskursu. Jest to część napisana w sposób komunikatywny, w odniesieniu do adekwatnej do poruszanej problematyki w literaturze.

Pierwsze trzy rozdziały (pierwszej, wskazanej części) – będące wprowadzeniem do badań własnych, obejmujące bardzo szerokie, wielowątkowe i wielopłaszczyznowe analizy literaturowe, same w sobie – mogą być potraktowane jako ważny i badawczy element rozprawy doktorskiej. Zarysowana wyraźnie perspektywa społeczno-pedagogiczna – w zakresie przywoływanych wątków teoretycznych – wyznaczyła myślenie Doktorantki w czasie prowadzonych badań oraz stworzyła podstawę do uogólnień, analiz i interpretacji uzyskanych wyników. Warto podkreślić również i to, iż Autorka nie stała się swoistą ofiarą „tradycyjnego” dyskursu dominującego zwłaszcza w pedagogice normatywnej i polskiej literaturze z obszaru nauk społecznych. Doktorantki, a oparte na literaturze przedmiotu – prezentowane poglądy i przekonania o charakterze porównawczo-analitycznym (rzadziej analizy i refleksje krytyczne), podkreślają *dojrzałość naukową* oraz wielozakresowe i wielopoziomowe zainteresowania badawcze. W rzeczy samej, próba ukazania wzajemnych relacji pomiędzy odmiennymi rzeczywistościami społeczno-kulturowymi i ich uwarunkowaniami – w aspekcie funkcjonowania współczesnej szkoły, świadczy – w perspektywie przywołanych koncepcji i refleksji oraz wyników badań teoretyczno-empirycznych (uzupełniających się) o rzetelności i uczciwości intelektualnej Autorki – Pani mgr Aleksandry Kujawskiej.

Do drugiej części pracy (w zakresie stron 113 - 145) – w ramach teoretyczno-metodologicznych założeń badań empirycznych - zaliczono pięć wyodrębnionych rozdziałów. Autorka precyzyjnie i rzetelnie przedstawia kolejne etapy konstruowania procesu badawczego: od sformułowania pytań badawczych, poprzez uzasadnienie doboru metod i sposobu analizy wyników. Pani mgr Aleksandra Kujawska wskazała następujące pytania badawcze: 1. *Czy szkoła realna jest przestrzenią, w której praktykowane są działania wpływające na budowanie kapitału społecznego (zaangażowanie i zaufanie, budowanie relacji społecznych, przestrzeganie norm i wartości)?* 2. *Jakimi predyspozycjami charakteryzuje się nauczyciel, który jest jednym z najważniejszych elementów procesu kształtowania się kapitału społecznego szkoły?*² (s. 120). Pod ocenę poddaje – w przypadku pytania badawczego,

² Polemicznie. Czy szkoła o wysokim poziomie kapitału społecznego zawsze musi być placówką, która stwarza najlepsze warunki rozwoju swoim uczniom? Dla przykładu - warto podkreślić, że możliwości współpracy szkół z otoczeniem zewnętrznym są w dużej mierze uwarunkowane czynnikami egzogennymi (np. położenie placówki oświatowej), a istotne bariery dla współpracy mają charakter kulturowy (co sugeruje hipoteza o monopolu edukacyjnym szkoły). Zatem, czy np. polityka edukacyjna,

pierwszego - możliwość jego skonstruowania jako dopełniania, a nie rozstrzygnięcia (badania mają charakter jakościowy). Jednocześnie Doktorantka – jak pisze - *dążyła do określenia, co to znaczy, że szkoła realna jest przestrzenią, w której praktykowane jest zaangażowanie i zaufanie, budowanie relacji społecznych, przestrzeganie norm i wartości* (s. 4). Z przytoczonego zapisu wynika ... odpowiedź na pierwsze pytanie badawcze.

Jednocześnie zastanowić się należy nad zapisem Autorki rozprawy, cyt.: *dążyłam do określenia, **co to znaczy** (podk. M.K.), że szkoła realna jest przestrzenią, w której praktykowane jest zaangażowanie i zaufanie, budowanie relacji społecznych, przestrzeganie norm i wartości* (s. 5). Z jednej strony, użyty czasownik *znaczy* – to jest *odgrywa ważną rolę* – w wymiarze praktycznym umożliwia identyfikację przyczyn i skutków doświadczania życia społecznego nauczycieli poprzez ich twórcze i rozumiejące odkrywanie (a zatem i budowanie kapitału społecznego szkoły realnej). Z drugiej strony, użyty czasownik *znaczy* - inaczej „symbol” (to jest *dążyłam do określenia, że szkoła realna jest symbolem przestrzeni ...*), w wymiarze praktycznym np. określa przedmiot do naśladowania.

W tym miejscu wskazane jest – jak się wydaje – odniesienie się do teoretycznej koncepcji światów społecznych autorstwa Anselma Leonarda Straussa, do którego odwołuje się Autorka rozprawy (za: K. Koneckim). Społeczny świat jest pewną formą asocjacji społecznej opartej na wspólnych zainteresowaniach i podjęciu jakiegoś działania, które wykonują podmioty życia społecznego, i to definiuje ich przynależność do tego świata. Zatem, społeczny świat ogniskuje się wokół pewnego podstawowego działania, które go wyodrębnia np. świat nauczycieli; świat badaczy jakościowych, świat wspinaczy itd. Świat nauczycieli posiada wyróżniające go działanie podstawowe, które wiąże się z innymi działaniami pomocniczymi wspomagającymi główną działalność ich społecznego świata. Powstaje również – o czym pisze Anselm Leonard Strauss - arena sporu wokół odpowiedzi na pytania: **kto jest autentycznym członkiem tego świata? jakie są granice tego świata? jakie jest uzasadnienie dla jego istnienia (tzw. legitymizacji)?** i tym podobne³.

nastawiona na rozwijanie współpracy szkół z instytucjami zewnętrznymi, może być obciążona dużym ryzykiem niepowodzenia?

³ W tym miejscu należy również odnieść się do rozumienia tożsamości (zgodnie z teorią Anselma Leonarda Straussa): *Tożsamość jest możliwa do zrozumienia poprzez odniesienie jej do uwarunkowań strukturalnych i zbiorowych, a życie zbiorowe jest możliwe do zrozumienia poprzez odniesienie go do wymiaru indywidualnego i tożsamościowego. Pojęcie interakcji łączy te wymiary.*

Doktorantka dokonała właściwego wyboru podejścia badawczego dla określonego przez siebie celu badań oraz pytań badawczych. Warte podkreślenia jest to, iż Autorka tworząc pytania badawcze nie uległa jednostronności myślenia, i nie starała się jednoznacznie wskazać, że „świat społeczny nauczycieli” – jest nacechowany tylko pozytywnie. W rzeczy samej zakres treściowy postawionych pytań ma również – co jest nadzwyczaj cenne - walor neutralny/negatywny i może być używany do celów, które możemy uznać za pozytywne, jak i negatywne. Na podstawie analizy części metodologicznej rozprawy doktorskiej, należy również podkreślić, że Doktorantka miała pełną świadomość, iż podejmowane decyzje metodologiczne, nie są neutralne. Te decyzje były świadome, poprzedzone analizą możliwych konsekwencji oraz jawne, ponieważ bezpośrednio odniosły się do rodzaju i jakości analizowanego materiału, trafności ocen/opinii/wniosków/uogólnień, a przede wszystkim rzutowały na to, czy a jeżeli tak, to jakiego rodzaju sądy można na ich podstawie formułować, do czego je wykorzystywać oraz w jakim stopniu odnosić do teorii, a w jakim do praktyki społecznej.

Struktura części metodologicznej jest poprawna. Autorka poprawnie operuje podstawową terminologią, stara się unikać zawiłych i niejednoznacznych sformułowań, co czyni tekst przejrzystym i wiarygodnym. Jednocześnie warto zaznaczyć, że charakter tej części opracowania jest rezultatem konsekwentnie realizowanych założeń, które nie pozwoliły badaczce na popadnięcie w niebezpieczeństwo idiografizmu. Ograniczenia czasowe wynikające z tempa dokonujących się przeobrażeń społeczno-kulturowych (w przestrzeni funkcjonowania szkoły – w tym realnej realnej) mogą przecież – a niejednokrotnie tak się dzieje na gruncie nauk humanistycznych, a przede wszystkim społecznych – prowadzić do nieuporządkowanej i przypadkowej dokumentacji. Owe niebezpieczeństwo idiografizmu nie jest przecież tylko sprawą empatii jakościowej, którą Doktorantka – w sposób wysoce zadawalający stosuje, ale również występuje ona w badaniach o intencji ilościowej. W zrealizowanym przedsięwzięciu badawczym zastosowano badania określonego układu społecznego. **Przy czym – co warto podkreślić – nie polegały one li tylko na specyficznych aktywnościach badawczych,**

Tutaj odbywa się niejako negocjacja struktury społecznej z definicjami sytuacji dokonywanymi przez jednostki, tożsamość – podobnie jak świat społeczny – jest konstruowana w procesach interakcyjnych (K.T. Konecki, Anselm L. Strauss – pragmatyczne korzenie, pragmatyczne konsekwencje, [w:] Przegląd Socjologii Jakościowej 2015, T. XI, nr 1, s. 33).

lecz, co staje się szczególnie widoczne w świetle uzyskanych rezultatów – na „specjalnym” sposobie organizowania danych społecznych przez Doktorantkę, tak, aby jednocześnie podkreślić/uwypuklić charakter badanego układu społecznego / świata społecznego nauczycieli (w ujęciu Anselma Leonarda Straussa).

Refleksje natury ogólnej.

Pierwsza. Świat społeczny nauczycieli – w aspekcie przeprowadzonych wywiadów i ich analizy - należy wyobrazić sobie jako uporządkowaną sekwencję osobistych doświadczeń, a zatem i owe uporządkowanie związane jest z rozwojem tożsamości dysponenta-nauczyciela. Najważniejszymi zasadami porządkującymi doświadczenia życiowe⁴ nauczycieli są: a) schematy działania (lub plany działania); b) instytucjonalne wzorce oczekiwań (lub instytucjonalne wzorce normatywne); c) metamorfoza (twórcza przemiana tożsamości nauczyciela). Na świat społeczny nauczycieli można spojrzeć jako sekwencyjny spłot – wymienionych powyżej - zasad czy też struktur mających charakter procesualny. Zatem, mając na względzie, że wywiady odzwierciedlają, czy też wyrażają rzeczywistość społeczną w sposób refraktywny (czasem wyłącznie symptomatyczny), wskazane jest analityczne uwrażliwienie na ww. zasady. Jednocześnie – w aspekcie pragmatycznej refrakcji - warto zaakcentować, że występujące sformułowania (np. treść wywiadów) powinny w szerszym zakresie zostać analitycznie odniesione do kontekstowego tła tych doświadczeń, kontekstu ich powstawania i użycia oraz do kontekstu ich późniejszego, prezentowanego zastosowania, funkcji społecznej i znaczącej ogólnej struktury działania np. prospołecznego. Zaś rozwój tożsamości (kształtowania tożsamości)⁵ nauczycieli – jako zjawiska w sensie ścisłym biograficznego - można pojmować jako uogólnioną historię naturalną podmiotu oraz pojawiania się nieładu w procesach społecznych (w świecie społecznym nauczycieli; ba, jakie są – zgodnie z teorią Anselma Leonarda Straussa - granice świata społecznego nauczycieli?). Zatem, jak się wydaje - mamy tu do czynienia z sekwencyjnymi ograniczeniami swobody wyboru –

⁴ Na s. 141 rozprawy, Autorka pisze: *Głównym pytaniem badawczym, na które próbuję odpowiedzieć stosując wywiady z nauczycielami jest **poszukiwanie życiowych doświadczeń nauczyciela** (podk. M.K.), które miałyby wpływ na stopień kreowania społecznej wizji szkoły, a tym samym jej kapitału społecznego.*

⁵ Na s. 5 rozprawy, Autorka pisze: *W przypadku moich badań jednostka (nauczyciel) jest poddana **analizie tożsamości** (podk. M.K.) – w jaki sposób przystosowuje się do filozofii i trybu pracy w szkole realnej, jak ocenia tę sytuację, w jaki sposób konstruuje siebie. Dążę do **zdefiniowania tożsamości jednostki** (podk. M.K.), która jest powiązana z strukturą społeczną, jaką jest szkoła realna.*

łańcuchowym warunkowaniem jako podstawową relacją między etapami procesów historii naturalnej / rozwojem tożsamości (kształtowania tożsamości) nauczycieli.

Druga. Czy wypowiedzi badanych nauczycieli, ich zebrane poprzez wywiad historie rozwoju (kształtowania) własnej tożsamości są czymś rzeczywistym? Czymś, co naprawdę istnieje jako autonomiczna konfiguracja (sekwencyjnych, rywalizujących ze sobą i/lub wzajemnie się wspierających) indywidualnych procesów społecznych zmieniających życie podmiotu-nauczyciela? W jakim stopniu indywidualne procesy społeczne (w tym – oczywiście, doświadczenia życiowe) są ściśle powiązane z narzędziami przedstawiania form i treści kształtowania własnej tożsamości? Wywiady, a zatem, czynności językowe są jedynie środkiem wyrażania procesów doświadczeń życiowych (zawodowych, społecznych), a nie samymi tymi procesami, a dodatkowo wkraczają w nie mechanizmy **przesłaniania i racjonalizacji**. Zatem, czy istnieje ścisły związek pomiędzy odpowiednimi np. doświadczeniami życiowymi badanego (procesami ze świata społecznego nauczycieli) a ich komunikacyjnym prezentowaniem / odtwarzaniem?

Trzecia. Na ile owe doświadczenia życiowe (zawodowe, społeczne) wpisują się w naturalną historię życia nauczycieli jako sekwencję czy też konfigurację społecznych procesów przebiegu życia (w świecie społecznym nauczycieli), a na ile w „narracyjne” prezentacje tych procesów?

Ostatnia – bardzo obszerna - część pracy (w zakresie stron 146 - 191, w tym zakończenie, w zakresie stron 192 - 194) poświęcona jest prezentacji oraz analizie rezultatów empirycznych uzyskanych w ramach przeprowadzonych badań własnych. Przedstawiony materiał jest interesujący poznawczo.

Autorka rozprawy doktorskiej Pani mgr Aleksandra Kujawska swobodnie porusza się w obrębie prezentowanej w tej części rozprawy problematyki, w sposób kompetentny odnosi się do prezentowanych wyników, czasami – co uznaję za „wartość dodaną” pracy – prezentuje swój stosunek do prezentowanych znaczeń „obrazu życia nauczycieli”, „świata społecznego nauczycieli”, co odczytuję jako zaangażowanie badaczki, będącej jednocześnie przedstawicielką/rzeczniką badanej grupy. Istotne jest również to, że zebrany materiał empiryczny jest usystematyzowany i występują w nim próby odniesienia do istniejących teorii oraz umieszczania analizy wyników badań w dorobku różnych dyscyplin oraz subdyscyplin pedagogiki. W kilku częściach pracy uwidacznia się natomiast wpływ wiedzy uprzednio zgromadzonej na analizę i interpretację wyników badania. Należy traktować ten fakt, jako

przemawiający na korzyść badaczki (w sytuacji przyjęcia jakościowej konwencji prowadzonych badań). Tym samym składają się one na ogólnie stwierdzone prawidłowości/refleksje, które mogą być użyte jako dodatkowe przesłanie uzasadniające wiarygodność formułowanych (pośrednio) przypuszczeń, orzeczeń i implikacji. Dzięki temu analizy i propozycje uzyskały bogatszą, bardziej wiarygodną i pełniejszą interpretację.

Bibliografię i netografię obejmujące ponad 400 pozycji przedstawiono w tradycyjnym - uporządkowanym układzie (s. 194 - 216). Bibliografia i netografia zawierają cytowane i jednocześnie reprezentatywne teksty naukowe dla problematyki recenzowanej rozprawy doktorskiej.

Na koniec niniejszej recenzji należy podkreślić, że rozprawa ma ogromną wartość poznawczą, co jednoznacznie świadczy o jej wysokim poziomie naukowym. Rozprawa ma charakter interdyscyplinarny, jest spójna, logiczna, poszczególne jej fragmenty stanowią samodzielne całości i jednocześnie ich treść się dopełnia. Język rozprawy (poza nielicznymi błędami stylistycznymi i logiczno-językowymi)⁶ spełnia kryteria stawiane pracom naukowym. Analiza i prezentacja wyników badań jest przekonująca a Autorka - zgodnie z przyjętą w rozprawie procedurą badawczą - postawiony na wstępie cel badań osiągnęła.

W konkluzji odpowiedzialnie należy stwierdzić, że postawiony przez Doktorantkę problem badawczy został rozwiązany w sposób merytorycznie poprawny. Rozprawa stanowi istotne – z punktu widzenia społeczno-edukacyjnego i pedagogicznego – opracowanie stanowiące niezaprzeczalny wkład Autorki (i oczywiście Promotorki rozprawy) w dalszy rozwój i poszerzenie pól badawczych we współczesnych naukach społecznych, w tym również pedagogice (m.in. społecznej i pedeutologii). Jednoznacznie uwidacznia się słuszny pogląd, iż np. próba *analizy*

⁶ Np. - s. 3: *zasady organizacji kształcenia i wartości specyficzne dla szkoły realnie sprawczo wpływa na kapitał społeczny szkoły.*

indywidualnej i społecznej przestrzeni doświadczenia i rozwijania postaw prospołecznych nauczycieli (w aspekcie budowania kapitału społecznego szkoły realnej), wydaje się niezwykle użytecznym „narzędziem” studiów nad rolą pedagogiki w warunkach dynamicznych przemian społeczno-kulturowych, które charakteryzują w szczególności kontekst polski.

Zaprezentowane sugestie i spostrzeżenia o charakterze polemicznym, jak również pytania, a mające charakter subiektywny, traktuję nie jako środki do dyskredytacji wartościowej w moim odczuciu rozprawy, ale jako głos w dyskusji.

Rozprawa doktorska Pani mgr Aleksandry Kujawskiej, pt. *Kapitał społeczny szkoły realnej. Analiza indywidualnej i społecznej przestrzeni doświadczenia i rozwijania postaw prospołecznych nauczycieli*, napisana pod kierunkiem naukowym Pani prof. dr hab. Renaty Nowakowskiej-Siuty spełnia warunki określone w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 1571 z późn. zm.). pozytywnie oceniając rozprawę, opowiadam się za jej przyjęciem oraz dopuszczeniem Kandydatki do dalszych etapów procedury doktoryzowania.

